तिपादितौ । एषु चालंकृतिव्यञ्जनस्थले रूपणोत्प्रेक्षणव्यतिरेचनादिमात्रस्य प्राधान्यं सहृदयसंवेद्यम्, न तु रूप्यादीनामित्यलंकृतेरेव मुख्यत्वम् ।

एकः शब्दार्थशक्त्युत्थे—

उभयशक्त्युद्भवे व्यङ्ग्ये एको ध्वनेर्भेदः ।

यथा—

'हिममुक्तचन्द्ररुचिरः सपद्मको
मदयन्द्विजाञ्जनितमीनकेतनः ।
अभवत्प्रसादितसुरो महोत्सवः
प्रमदाजनस्य स चिराय माधवः ॥'

भावः । ननु यत्रालंकारस्य व्यञ्जकत्वमुक्तं तत्रालंकार्यस्य वस्तुनोऽपि व्यञ्जकत्वमस्त्येवेति कथमलंकारस्य पृथगुपादानमत आह—**एषु चेति** । प्रागुक्तद्वादशसु भेदेषु मध्ये इत्यर्थः । **अलंकृतिव्यञ्जनस्थले** अलंकारव्यञ्जनस्थले । रूप्यादीनामित्यादिना उत्प्रेक्षणीयव्यतिरेचनीयादीनां ग्रहणम् । **मुख्यत्वमिति** । अतएव तेनैव व्यवहार इत्यर्थः ॥ **हिममुक्तेति** । हिममुक्तो निर्मलो यश्चन्द्रः स इव रुचिरोऽभिलषणीयः । वसन्तपक्षे—हिममुक्तेन चन्द्रेण रुचिरो दीप्यमानः । पद्मा लक्ष्मीस्तत्सहितः । पक्षे—पद्मयुक्तः । द्विजान् विप्रान्, कोकिलांश्च । जनितप्रद्युम्नः । पक्षे—जनितसुरताभिलषः । प्रसादिताः प्रसन्नचित्तीकृताः सुरा देवा येन । पक्षे—प्रसादिता विमलीकृता सुरा मद्यं येन । माधवः श्रीकृष्णः वसन्तश्च । अत्रोभयशक्तिव्यङ्ग्यस्य वसन्तस्योपमा उभयशक्तिव्यङ्ग्या । तथाहि—प्रमदाजनस्य महोत्स-

---

1. शब्दार्थेति । यद्यपि शब्दशक्तिमूलकत्वमर्थशक्तिमूलकत्वं चेत्युभयमपि सकलव्यङ्ग्यसाधारणम्, शब्दार्थयोरनुसंधानं विना व्यङ्ग्यस्यैकानुल्लासात्, तथापि परिवृत्त्यसहिष्णूनां शब्दानां प्राचुर्ये तत्प्रयुक्तात्प्राधान्यात्सत्या अप्यर्थशक्तेरप्राधान्याच्च व्यङ्ग्यस्य शब्दशक्तिमूलकत्वेनैव व्यपदेशः । परिवृत्तिसहिष्णूनां तु प्राचुर्येऽर्थशक्तेरेव प्राधान्यात्सत्या अपि शब्दशक्तेः प्रधानानुगुण्यार्थतया मल्लग्रामादिवत्प्रधानेनैव व्यपदेशः । यत्र तु काव्ये परिवृत्तिं सहमानानामसहमानानां च शब्दानां नैकजातीयप्राचुर्यम्, अपि तु साम्यमेव, तत्र शब्दार्थोभयशक्तिमूलकस्य व्यङ्ग्यस्य स्थितिरिति द्युत्थो ध्वनिः । न चायमन्यतरशक्तिमूलकतयैव व्यपदेष्टुं शक्यः । विनिगमकाभावात् ॥

---

१. इतोऽग्रे क-पुस्तके 'लक्ष्यार्थस्य यथा—निःशेषच्युतचन्दनम्—' इत्यादि । व्यङ्ग्यार्थस्य यथा—'उअ णिचल णिप्पन्दा—' इति । अनयोः स्वतःसंभविनौ लक्ष्यव्यङ्ग्यार्थौ । एवमन्येष्विल्येकादशसु भेदेषूदाहार्यम् ।' इत्यधिकः पाठः. २. 'उभय—' इत्यादिः 'भेदः' इत्यन्तः पाठो ग-पुस्तके नास्ति.